

presentatie over de niet-kunstmuziek in deze periode nu is opgeheven; belangrijk vanwege het simpel tonen van de verwerpelijkheid en nu welhaast onvoorstelbaarheid van het racisme (tegen joden en Afro-Amerikanen) in officiële Nederlandse stukken van nog vóór de oorlog, en belangrijk wegens de zeer genuanceerde schildering van een amusementswereld die op *At jazz and all things American* dook als was het levensreddend (en dat was het ook). Wouters noemt honderden namen en zijn boek bevat de minutieuze beschrijving van een duizelingwekkend aantal verordeningen en regeltjes, die men als lezer al snel niet meer precies bij kan houden, maar die wel de indruk achterlaten van een *over the top* doorgebureaucratiseerde overheid. Deze verloor zichzelf in haar beheersingstactieken en verloor de strijd tegen de Amerikaanse muziek roemloos en kansloos.

Deze dissertatie roept bij mij de vraag op wanneer de populaire muziekgeschiedenis structureel op de Nederlandse universitaire onderzoeksagenda geplaatst gaat worden. Nog altijd wordt dit soort onderzoek hoofdzakelijk in de universitaire marges en in de eigen tijd bedreven. Alleen de recentere popmuziek heeft sinds 1998 een 'beschermheilige' in de persoon van een parttime bijzonder hoogleraar Popmuziekstudies aan de Universiteit van Amsterdam. Het wordt hoog tijd dat ook de meest invloedrijke muziek van de twintigste eeuw, de jazz, in Nederland een eigen leerstoel krijgt. Dat zou de definitieve afrekening zijn met de erfenis van de mentaliteit die de cultuurhoeders in Wouters' onderzoeksperiode ten toon spreidden. Men zou kunnen beginnen met het kritisch bekijken van de betaalde onderzoeksprogramma's op muziek-historisch gebied op handbreedte en relevantie. Ook Nederland heeft een jazzgeschiedenis, en die begint niet bij het North Sea jazz festival. Ook Nederland heeft een populaire dansgeschiedenis (onlosmakelijk met de muziekgeschiedenis verbonden) en die begint niet bij de vogeltjesdans. Ten slotte. Als men de bestudering van de populaire cultuur alleen aan de sociologen met hun onderzoeksinstrumentarium overlaat — al sinds de jaren zeventig produceert dat vakgebied belangwekkende literatuur op het terrein van de receptie — hoe moet het dan met de geschiedschrijving, het werken vanuit de bronnen? Hoe kan dan op een geschiedkundig verantwoorde wijze de continuïteit en discontinuïteit van de populaire cultuur — waarin de muziek altijd de hoofdrol speelt — geanalyseerd en geïnterpreteerd worden? Hoe kunnen cultuurbeleidsmakers dan weten waar ze het op de lange termijn over hebben? We kunnen pioniers als Kees Wouters niet dankbaar genoeg zijn!

Lutgard Mutsaers

C. Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig in een vormeloze jas* (Amsterdam: Balans, 2001, 644 blz., f85,-, ISBN 90 5018 4529).

In het tweede deel van zijn biografie van koningin Wilhelmina scheidt Cees Fasseur natuurlijk geen nieuw beeld. Vooral over de oorlogsjaren uit het leven van deze vorstin (1880-1962) was dankzij het standaardwerk van dr. L. de Jong al veel bekend. De verdienste van Fasseur is dat hij door het gebruik van nieuwe bronnen en dan vooral de vele brieven die Wilhelmina schreef aan haar dochter Juliana die het grootste deel van die jaren 1940-1945 in Canada verbleef, die biografie werkelijk van kleuren en contouren heeft kunnen voorzien. Want anders dan De Jong vermoedde kwamen in die brieven 'regelmatig en uitvoerig allerlei staatszaken ter sprake.... Zij (Juliana) moest immers als Wilhelmina iets overkwam, in staat zijn haar te vervangen'.

De dochter werd zodoende ingewijde in het gedachtegoed van haar koninklijke moeder, die zich in haar brieven onbelemmerd uitte en haar Russisch bloed niet verloochende, zoals zij

evenals in het eerste deel herhaaldelijk opmerkte. Dat blijkt vooral in de verhouding tot en beoordeling van haar ministers ('de stakkers, het stelletje'). Tegenover hen die lang niet altijd standvastig waren, belichaamde Wilhelmina de continuïteit van het Nederlandse staatsbestel en het Nederlandse verleden. Misschien niet verassend is de vaststelling dat de koningin in deze donkere Londense jaren, waarvan zij soms ook kon genieten, zoveel steun had aan haar schoonzoon en oogappel prins Bernhard voor wie ze al vroeg de titel opperbevelhebber reserveerde, waarbij ze overigens gedwarsboomd werd door de geallieerde opperbevelhebber Eisenhower.

Om terug te komen op haar positie in Londen als leidster van het Nederlandse verzet volgt hier een citaat: 'Van het monddood gemaakte vaderland voelde zij zich de vertegenwoordigster en de woordvoerster bij uitstek'. Niet voor niets geeft Fasseur een van zijn hoofdstukken de titel Stamhoofd mee. Uit die opvatting vloeide ook voort dat Wilhelmina fanatiek de gedachte aan vernieuwing van het naoorlogse Nederland uitdroeg, zonder dat zij aan dat begrip een welomschreven inhoud wist te geven. Dat was ook niet nodig want ieder die 'vernieuwd' was wist wat zij bedoelde. Dat was haar uit de gesprekken met de Engelandvaarders gebleken. Maar waren dat wel gesprekken? Wilhelmina hoorde vooral wat zij wilde horen. Wie haar tegensprak, hoefde niet op een nieuwe invitatie voor theevisite te rekenen. Als het om vernieuwing ging, wist wie tot het verzet had behoord, in gevangenschap of concentratiekamp had gezeten, wat zij bedoelde. In die oorlogsjaren stonden haar opvattingen herhaaldelijk op gespannen voet met de ministeriële verantwoordelijkheid. Fasseur geeft daarvan sprekende voorbeelden. Als het om de toekomstige inrichting van Nederland en het koninklijk prerogatief ging, was van onconstitutioneel handelen geen sprake, want het bleef, zoals de biografie opmerkt, bij staatsrechtelijke dagdromerij over een versterkt koningschap waarover het Nederlandse volk zich bij een referendum zou moeten uitspreken. Wel kwam zij met deze opvattingen in de laatste oorlogsjaren lijnrecht te staan tegenover haar medestrijder van het eerste Londense uur, minister-president Gerbrandy toen het ging om de instelling van een noodparlement in het bevrijde Nederland. Zij weigerde een ontwerp daarvoor te tekenen zonder dal de meningen in Nederland zelf waren gepeild. Hier was sprake van een breuk, die nauwelijks verhuld werd maar die overigens geen consequenties had omdat Nederland niet op één en hetzelfde moment bevrijd was. Toen dat eenmaal wel het geval was, bleek meteen dat de gedachte aan restauratie van het vooroorlogse bestel aanzienlijk sterker was dan het vage begrip 'vernieuwing'. Driejaar na de bevrijding zou de koningin haar ambt neerleggen.

Door de aan een *hype* grenzende belangstelling voor dit tweede deel van Fasseurs biografie, wordt verhuld dat het boek aanzienlijk meer bevat dan een beschrijving van de vijf belangrijkste jaren uit het leven van Wilhelmina als Nederlands koningin. De biografie heeft bijvoorbeeld zijn best gedaan en is er ook in geslaagd een aantal legenden rond Wilhelmina's man prins Hendrik, zijn chronisch geldgebrek en de gevolgen daar weer van, zo goed mogelijk te achterhalen. Zo goed mogelijk omdat hier de bronnen niet voor het opscheppen liggen. Ook het beeld van de staatkundige verhoudingen in het Interbellum en de zienswijze daarover van Wilhelmina komen goed uit de verf. Na de troonsafstand laat Wilhelmina zien vooral kennen als een vrouw die sterk aan haar persoonlijk geloof hechtte.

Fasseur heeft er nooit een geheim van gemaakt dat hij een zekere empathie koesterde voor zijn onderwerp, maar tegelijk afstand wilde bewaren door zijn stijl met enige ironie te kruiden. Vastgesteld kan worden dat die ironie, zeker bij zo'n uitgesproken en vaak heftige persoonlijkheid als Wilhelmina, bijdraagt aan het welslagen van de biografie. Soms valt al lezend een binnenpretje niet te onderdrukken, bijvoorbeeld als het gaat over de kleding van de landsvrouw bij haar eerste tocht op bevrijde Nederlandse bodem: 'Ook haar zilvervos had de

vernieuwing overleefd'. Een enkele keer wordt de ironie zelf tot cliché; de titel var. hoofdstuk 7 luidt: Goede tijden, slechte tijden. Maar dat is slechts een detail. Wellicht belangrijker dan de ironie is de helderheid en trefzekerheid waarmee Fasseur, behalve historicus ook jurist, formuleert waardoor zijn boek ook bij een breed publiek zal aanslaan. Juist door haar onbuigzame houding in oorlogstijd heeft Wilhelmina zieh ontpopt tot nationale vorstin bij uitstek en dat was voor de Tweede Wereldoorlog wel eens anders geweest. Het is bovendien belangrijk dat Fasseur anders dan De Jong niet psychologiseert. Hij laat steeds bronnen aan het woord, citeert vaardig en trekt wanneer dat nodig is, ironisch of niet, zijn conclusies. Of hij laat de eer aan anderen. Zo besluit hij zijn boek met Ida Gerhardt te citeren aan wier gedicht *Standbeeld* hij zijn ondertitel ontleende en dankt hij in zijn nawoord diezelfde De Jong die met zijn standaardwerk studies over Nederland in het tijdvak 1940-1945 vergemakkelijkt en dit zal blijven doen. Een opmerkelijke en terechte uitspraak in een periode dat historici nogal eens stormlopen tegen het monument van het *Koninkrijk in de Tweede Wereldoorlog*.

Fasseur heeft aan het historisch debat zijn inzichtelijke bijdrage geleverd over een nu al legendarisch genoemde koningin. Een monumentaal werk? Dat woord lijkt niet passend voor een auteur die zo graag het wapen van de ironie hanteert.

Rob Soetenhorst

W. Drees, *Gespiegeld in de tijd. De nagelaten autobiografie*, J. M. Drees, W. B. Drees, E. Schoorl, ed. (Amsterdam: Balans, 2000, 288 blz., ISBN 90 5018 543 6).

'Aanvankelijk was mijn indruk dat politici verschillen in idealen maar, zeker in ons land, op rationele wijze besluiten ...', schrijft de auteur in de 'Epiloog' van deze nagelaten autobiografie. In de jaren vijftig drong tot hem door dat nogal wat politici zich laten leiden door pressiegroepen; daaraan wijdde hij zijn proefschrift, dat hij naast een drukke baan bij het Centraal Plan Bureau binnen een jaar voltooide. In de jaren zeventig, waarin hij zelf een aantal jaren als aanvoerder van DS'70 in de praktische politiek optrad, bleek hem dat ook andere factoren de besluitvorming van politici beïnvloeden: 'bijvoorbeeld het streven naar polarisatie — het verwerpen van voorstellen van anderen, niet op inhoudelijke gronden, maar ter wille van het scheppen van tegenstellingen'. In de decennia daarna ging het volgens Drees nog verder bergafwaarts en 'werd in toenemende mate gehandeld tegen de doelen in die men zelf in wetten, nota's en partijprogramma's gesteld had'. Deze citaten uit de 'Epiloog' (251) bevatten in een notendop het voorafgaande betoog. Want dat is deze autobiografie: een betoog, geen levensverhaal.

Drees jr. is het beste jongetje van de klas, dat zonder er ooit enige moeite voor te doen van het ene mooie baantje in het andere rolt. Zonder dat hij het met zoveel woorden zegt, maakt hij de lezer duidelijk dat hij de uitzondering is: een rationele bestuurder en politicus die het uiteraard altijd bij het rechte eind heeft gehad. De toon van deze autobiografie past daarbij: Drees is een ongeduldige schoolmeester die in staccato uitlegt hoe de wereld in elkaar steekt. Waarschijnlijk heeft hij dat ook gedaan in de verschillende betrekkingen en ambten die hij in de loop van zijn leven heeft vervuld. Heeft dat er wellicht toe bijgedragen dat aan zijn optreden als minister van verkeer en waterstaat in het kabinet-Biesheuvel (1971-1972) al na ruim een jaar een eind kwam? Die vraag stelt Drees zich niet. In zijn eigen ogen is zijn val (en daarmee die van het kabinet) onverdiend en onverklaarbaar. En bovendien niet rationeel: met de breuk in dit kabinet, maakte Biesheuvel immers een eind aan zijn eigen politieke loopbaan en de weg vrij voor